

Marin Vokić, Denis Vokić, Sanja Serhatlić

Slika parobroda *Adria* pronađena u Dubrovniku i neka usputna opažanja

Marin Vokić
K-R centar
HR – 20000 Dubrovnik, Braće Andrijića 1
Denis Vokić
Sveučilište u Dubrovniku
HR – 20000 Dubrovnik, Branitelja Dubrovnika 41
Sanja Serhatlić
Sveučilište u Dubrovniku
HR – 20000 Dubrovnik, Branitelja Dubrovnika 41

UDK: [75.049:656.629].025.3/4
Izvorni znanstveni rad/Original Scientific Paper
Prilijen/Received: 5. 1. 2020.

Ključne riječi: papir, gvaš, restauriranje, parobrod *Adria*, Vincenzo Luzzo

Key words: paper, gouache, conservation, steamship *Adria*, Vincenzo Luzzo

Slika je pronađena u privatnom vlasništvu u Dubrovniku u stanju znatne oštećenosti. Izrađena je u tehnici gvaša na papiru. Vlasnik nije znao ništa o portretiranom brodu, podrijetlu slike, ni autoru. Jedina identifikacijska oznaka je natpis *Adria* na pramcu.

Člankom se prezentira zatečeno stanje slike i promjene napravljene konzervatorsko-restauratorskim zahvatom te istraživanja u svrhu spoznavanja koji je brod prikazan i tko je autor slike.

Za fizičko očuvanje i prezentaciju slike trebalo je sliku kvalitetno konzervirati i restaurirati, te je uokviriti na konzervatorski i estetski prihvatljiv način. Konzervatorsko-restauratorski zahvat ne donosi nikakvu novost u smislu tehnološke inovacije, ali je znanstvenim pristupom i visokom razinom izvedbe rezultirao iznova vjerodostojnim i atraktivnim djelom.

Pretraživanjem brodarskih, brodogradilišnih i osiguravateljskih baza podataka i usporedbama osobina parobroda, a nadasve usporedbom s razglednicama i fotografijama utvrđeno je o kojemu se brodu radi. Prikazani brod je jedan od trinaest parobroda koje se može povezati s nazivom *Adria*.

Istraživanjem slika srodnoga slikarskog rukopisa u potrazi za autorom, na Trsatu je pronađena slika identičnoga slikarskog rukopisa, identičnih materijala i ugođaja... potpisana imenom Vincenza Luzzo i datirana 1893. godinom. Još nekoliko potvrda istom autoru našlo se na temelju komparacije načina slikanja. Tako su ranije nepoznatoj slici kontekstualizirani značaj i značenje: koji je to brod, kakve su mu bile osobine, kakva je bila povijest i sudbina broda, tko je slikar, kakva je bila i kakva je danas reputacija toga slikara.

U literaturi se navodi kako je slikarske rukopise unutar obitelji Luzzo teško razlikovati, ipak, ovim istraživanjem su uočene neke osobine slikarskog rukopisa kojima se razlikuju Giovanni-otac, Giovanni-unuk,

Vincenzo i Antonio. Na temelju tih opservacija, ovim člankom se uz sliku parobroda *Adria* još četiri slike usputno atribuiraju, jednu deatribuiraju, a nekima se dodatno precizira ranije objavljeno.

UVOD

Na papiru formata¹ 42 x 66,5 cm naslikan je tehnikom gvaša² prikaz formata 39 x 64,5 cm. Slika je u privatnom vlasništvu u Dubrovniku. Prikazuje portret parobroda³ kojemu na pramcu piše *Adria*. Nema potpisa slikara niti ikakvih drugih identifikacijskih oznaka, a nema ni suvremenika koji bi znao podrijetlo slike, ili išta o brodu ili slikaru.

Na temelju situacije zaprimljenog stanja može se reći da je sliku trebalo kvalitetno konzervirati i restaurirati, uokviriti na konzervatorski i estetski prihvatljiv način.

1 Većina slika brodova koje će se kasnije spominjati u članku ima natpis ispod prikaza broda. Taj natpis je izvan slike (prikaza), ali je integralni dio djela čiji bi format bio cijeli papir iako je oslikani prikaz manji. S druge strane, većini gvaševa nije moguće izmjeriti veličinu papira bez fizičkog otvaranja slike jer su rubovi zatvoreni između paspartua i poleđinske zaštite. Zbog tih dvaju razloga za mjere slike koje se javljaju kasnije u tekstu odabrana je samo jedna mjera i to format vidljivog dijela nosioca, tzv. svijetli otvor ukrasnog okvira ili svijetli otvor kartonskog paspartua.

2 Uglavnom se „ovakve“ slike u literaturi i izvorima neprecizno određuje pojmovima akvarel ili *watercolour*. Ako je mjestimično korištena bijela boja i ako je mjestimično boja pokrivena – trebalo bi govoriti o gvašu. Ako je cijela slika rađena pokrivenom bojom – onda bi trebalo govoriti o temperi. Isti sastav boje, primjerice otopina gumiarabike i pigment, ako se jako razrijede i nanose poluprozirno – govorimo o akvarelu; ako je mjestimično pokriveno, mjestimično akvarelno – govorimo o gvašu; ako je pokriveno – govorimo o temperi (ako je gumiarabika vezivo tempere – tempera se zove gumasta...).

3 Zavjetne slike su ujedno portreti brodova, ali neki portreti brodova nisu zavjetne slike. Na ovom portretu broda nema nijedne indicije da je slika naslikana za zavjet. Slika nije darovana crkvi, a nema ni natpisa, ili prikaza svetca zaštitnika kojim bi se indiciralo na zavjet (interesantna studija kojim se sve svetcima i koliko u Dalmaciji utjecalo za spas i zaštitu na moru, u: PRANIČEVIĆ BROVAC, ITA, 2017., 97-102).

1. Slika pri kosom osvjetljenju, prije radova (foto: M. Vokić)
Raking light, before conservation (photo: M. Vokić)

Za fizičko očuvanje slike neophodno je bilo obaviti konzervatorsko-restauratorski zahvat kojim će se stabilizirati materijale od kojih je slika izrađena. Kako bi se moglo osmisliti primjeren tretman stabiliziranja i restauriranja, obavljani su istražni radovi u svrhu spoznavanja prirode izvornih materijala i njihova zatečenog stanja. U skladu s nalazima istražnih radova dizajniran je optimalan konzervatorsko-restauratorski zahvat u konkretnom slučaju.

Za dizajniranje konzervatorsko-restauratorskog zahvata i prezentacije jako je poželjno, ako ne i esencijalno, istražiti i saznati značaj i značenje djela. To je nematerijalna „aura“ predmeta koja definira predmet u društvenoj zajednici. Zato su provedeni istražni radovi u još dva pravca. Jedan pravac istraživanja bio je otkriti koji je brod prikazan, koje su mu bile osobine i kakva mu je bila povijest. Drugi pravac istraživanja imao je za cilj otkriti tko je slikar te kakav je njegov značaj u okviru maritimnog slikarstva.

ZATEČENO STANJE SLIKE

Prilikom preuzimanja slike za konzervatorsko-restauratorski zahvat na slici nije bilo ukrasnog okvira. Preuzeta je zalijepljena na pomoćni nosilac. Mikrometrom je utvrđeno da je izvorni nosilac papir debljine 0,2 mm, a pomoćni nosilac papir debljine 0,5 mm.

Voda i vlaga su izazvale deformaciju izvornog nosioca, što se lijepo vidi na fotografiji snimljenoj pri kosoj svjetlosti (sl. 1). Može se pretpostaviti da su deformacije bile još izraženije prije kaširanja slike na pomoćni nosilac u ranijem restauratorskom zahvatu kojim je slika spašena – vjerojatno od potpunog uništenja. Izvorni papir je nagrizen kukcima koji su napravili bezbrojne kanale i rupice koje se dobro vide na fotografiji UV fluorescencije, a još bolje na fotografiji snimljenoj na rasvjetnom stolu nakon skidanja slike s pomoćnog nosioca (sl. 2). Osim deformacija i oštećenja od kukaca, na slici postoji cijeli niz različitih oštećenja izazvanih vodom i vlagom. Najočitiije su nagrđujuće mrlje nastale djelomičnim ispiranjem sloja boje curenjem vode i razne mrlje nastale otapanjem i transferom nečistoća pod utjecajem vlage i vode. Bila su prisutna i naoko manje vidljiva, ali znatna oštećenja nastala zbog kiselosti, zbog lignina i zbog drugih nečistoća u drvenjači papira te zbog djelovanja mikroorganizama. Zbog kiselosti i infestacije kao posljedice dugotrajnog djelovanja visoke vlažnosti papir je bio djelomično dezintegriran, a djelomično stanjen. Pod prstima se moglo osjetiti i pulverziranje papira.

Zatečeni pomoćni nosilac je relativno nov akvarel- ni papir. UV fluorescencija slike ukazuje na prisutnost snažnih optičkih bjelila u pomoćnom nosiocu, dok u

2. Slika na rasvjetnom stolu nakon uklanjanja pomoćnog nosioca (foto: M. Vokić)

Painting on the light table after removal of the auxiliary support (photo: M. Vokić)

izvornom nosiocu nema optičkih bjelila. Izvorni nosilac je zalijepljen na pomoćni ljepljivost čiju se prirodu trebalo utvrditi u svrhu određivanja najpogodnije metode odvajanja. Taj pomoćni nosilac bio je obojen u boje oslika na svim mjestima na kojima je nedostajao izvorni nosilac.

KONZERVATORSKO-RESTAURATORSKI RADOVI

Uz dokumentiranje zatečenog stanja provedeni su istražni radovi. Da bi se utvrdilo koliko je zakiseljenost papira doprinijela lošem stanju i koliko je potrebno otkiseliti papir proveden je test kiselosti. Utvrđena je blaga kiselost papira na pH 6,5. Analiza ljepljivosti kojim je izvorni nosilac pričvršćen na pomoćni naručena je u Hrvatskome restauratorskom zavodu. Dr. sc. Domagoj Mudronja je na temelju FT-IR⁴ spektra uzorka utvrdio da je ljepljivo stiren-akril kopolimer. Testom na topljivost boja na mikroskopski malim površinama svake pojedine boje utvrdilo se koji će se mokri tretmani moći primijeniti, a da ne oštete izvornik. Utvrđeno je koje je boje potrebno fiksirati prije dubinskog čišćenja mrlja iz papira i koji je omjer etanola i destilirane vode najpogodniji u konkretnom slučaju. Također je utvrđeno da toluen ne oštećuje nijednu boju ove slike, a toluen je otapalo koje izaziva bubrenje i želiranje stiren-akril kopolimer ljepljivosti, a da istovremeno ne reaktivira njegovu ljepljivost. Prije bijeljenja mrlja oko oslika provedena su i dva testa koja su dokazala prisutnost lignina u papiru⁵.

⁴ *Fourier-transform infrared spectroscopy*. Više o toj metodi i drugim metodama istraživanja i dokumentiranja baštine u: VOKIĆ, DENIS i ZLODI, GORAN, 2011., 181-207.

⁵ Weisnerovim i Herzbergovim reagensima dokazuje se sastav papira tako da se rezultati očitavaju iz različitih obojenja vlakana. Više o tome u: GOBIĆ VITOLOVIĆ, IVA; SERHATLIĆ, SANJA, 2019., 173-192.

Na temelju spoznaja otkrivenih tijekom istražnih radova planirani su i provedeni konzervatorsko-restauratorski radovi. S obzirom na to da je izvorni papir djelomično uništen od kukaca i oslabljen mikroorganizmima, slika je ojačana da se ne raspadne prilikom uklanjanja pomoćnog nosioca. Mjestimično je ojačana privremenim lijepljenjem tankog (9 g/m²) japanskog papira na lice pomoću 5-postotne otopine *Klucela G* u etanolu. Odvojen je pomoćni nosilac tako što je toluenom izazvano bubrenje i želiranje ljepljivosti. Uklanjanje nabubrenog ljepljivosti s poledine izvornika obavljeno je uz pomoć skalpela.

Boje kojima se testom topljivosti pokazalo potrebnim fiksiranje prije mokrog čišćenja fiksirane su 5-postotnom otopinom *Paraloida B72* u acetonu. Mokro čišćenje papira provedeno je smjesom etanola i vode pomoću bugačice koja je upijala otopljenе nečistoće. Uklanjanje mrlja pomoću vlaženja i bugačica ponavljano je iznova novim bugačicama dok zadnja nije ostala gotovo čista. Kako su na papiru ostale brojne mrlje, pristupilo se dubinskom čišćenju uz pomoć vakuum stola i ultrazvučnog ovlaživača. S obzirom na „relativan uspjeh“ – pristupilo se i lokalnom izbjeljivanju kalcijevim hipokloritom (pH 9) na nekolicini najgrubljih mrlja na rubnim neoslikanim dijelovima papira. Učinjen je antiklor tretman i uklanjanje ostataka antiklor tretmana ispiranjem. Nije se sve mrlje uspjelo ukloniti, ali poboljšanje je veliko. Otkiseljavanje papira učinjeno je kalcijevim hidroksidom.

Cijela poledina ojačana je japanskim papirom (9 g/m²). Integracija kanala i rupa u nosiocu obavljena je

3. Slika nakon radova (foto: M. Vokić)
Painting after conservation (photo: M. Vokić)

tehnikom *punteruola*⁶, a vrlo sitne rupe tehnikom *pasta di fibre*⁷. Pulverizirani papir je konsolidiran ljepilom *Tylose MH300P* otopljenim u koncentraciji 5%. Sve se zajedno u preši ravnalo i tlačenjem kompaktno objedinilo.

Retuš je izrađen laganim i „gustim“ bojanjem oštro zašiljenim akvarelnim bojicama (olovke s efektom akvarela). Kombiniralo se mokru, polusuhu i suhu tehniku retuširanja. Nakon postignuća zadovoljavajućeg efekta retuš je fiksiran *Paraloidom B72* u koncentraciji 3% u smjesi brzo hlapljivih otapala uz pomoć sitno atomizirajuće prskalice kojom se može izbjeći efekt močenja i zadržati „suhi, mat“ karakter slike. Takvo hidrofobiranje retuša trebalo bi osigurati nepromjenjivost retuša u slučaju neželjenog dodira s previsokom vlažnošću (sl. 3).

Nakon što su svi radovi završeni slika je uokvirena u stari ukrasni okvir točno odgovarajućih dimenzija i izgleda, pronađen na tržištu antikviteta. Pronađeno je i staro lijevano staklo i prilagođeno dimenzijama. Valovite nesavršenosti stakla daju dodatni starosni šarm i „toplinu“ okviru i slici. Slika je od stakla odmaknuta paspartuom, a paspartu i poledina su izrađeni od ljepenke „arhivske“ kvalitete.

6 *Punteruolo* – alat s iglom na vrhu koji služi za kidanje integracija na željeni oblik kako bi se vlakna na rubovima izvukla i pružila bolju vezu s mjestom na koje će biti zalijepljena.

7 *Pasta di fibre* – pasta od papirne pulpe koja se dobije izvlačenjem vlakana odgovarajućeg papira pomoću skalpela na stakalcu. Izvučena vlakna izrade se u pastu pomoću 5% *Tylose* ljepila.

POTRAGA ZA PAROBRODOM KOJI JE PRIKAZAN NA GVAŠU

Najmanje trinaest parobroda može se povezati s imenom *Adria*. Barem četiri parobroda bila su registrirana engleskom inačicom toga naziva, tj. *Adriatic*⁸. Neki imaju običaj prevoditi nazive brodova, tako je naziv američkog parobroda registriranog imenom *Adriatic (Collins Line)* „preveden na njemački“ i objavljen pod imenom *Adria*⁹, što stvara zablude. Barem jedan parobrod bio je registriran talijanskom inačicom *Adriatico*¹⁰.

8 Parobrod *Adriatic (Collins Line)* u trenutku porinuća bio je najfiniji i najbrži američki preoceanski putnički brod. Izgrađen je u New Yorku 1857. godine. Vrlo brzo je zbog propasti vlasnika prodan za teretnu službu u Južnu Afriku. Parobrod *Adriatic (White Star Line)* bio je britanski preoceanski putnički brod. Plovio je od 1871. do 1898. Parobrod *Adriatic (Cockerline, Hull)* bio je britanski teretni parobrod. Plovio je od 1904. do 1916., kada je proglašen nestalim. Poštanski i putnički parobrod *Adriatic* bio je drugi parobrod istog imena britanskog brodarka *White Star Line*. Plovio je od 1906. do 1935. (podatci u ovoj bilješci preuzeti su iz: *Adriatic (ship)*: [https://en.wikipedia.org/wiki/Adriatic_\(ship\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Adriatic_(ship)) (7. 9. 2016.)).

9 *Neuer Post-Dampfer Adria 1857 Vereinigter Staaten*, <https://www.amazon.de/Neuer-Post-Dampfer-Adria-Vereinigter-Staaten/dp/B00HRX4O2l> (7. 9. 2016). Inače, ta slika izvađena je iz časopisa *The London News* od 19. prosinca 1857., gdje je parobrod potpisan pravom registracijom – *Adriatic*.

10 Izrađen je u Britaniji 1890. i registriran 1892. godine. Prvi vlasnik je *Gerolmich & Co.* iz Malog Lošinja, a oni su ga 1899. prodali Španjolcima koji mijenjaju ime registracije broda (baza podataka *Wear Built Ships, Sunderland*: http://sunderlandships.com/view.php?year_built=&build_er=&ref=100602&vessel=ADRIATICO (7. 9. 2016.)).

Barem osam parobroda bilo je registrirano baš nazivom *Adria*. Parobrod *Adria* koji je plovio za *Navigazione Generale Italiana* na liniji Genova – Tunis – Tripoli, odbačen je kao mogući brod prikazan na „dubrovačkom“ gvašu na temelju fotografije¹¹. Lako je odbačen i mali parobrod *Adria* iz 1910. koji je održavao talijansku obalnu liniju Venezia – Chioggia, na isti način, na temelju fotografije.¹² Relativno lako je odbačen i norveški parobrod *Adria*, i jadranski obalni parobrod *Adria*, i drugi parobrod *Adria* riječkog brodarara *Adria*, ali zaslužuju osvrt jer izgled ili „priča“ negdje se približavaju parobrodu *Adria* prikazanom na „dubrovačkom“ gvašu.

PRVI PAROBROD ADRIA AUSTRIJSKOG LLOYDA IZ TRSTA

Austrijski Lloyd osnovan je 1833. u Trstu kao osiguravateljsko društvo. Poslije Prvog svjetskog rata pripao je Italiji.¹³ Godine 1836. *Austrijski Lloyd* osniva parobrodarski odsjek i naručuje prvih šest parobroda, čime taj odsjek postaje brodarsko društvo.¹⁴ Godine 1855. poštanska služba austrijske monarhije deklarira brodarski odsjek *Austrijskog Lloyd*a svojim vlasništvom. Nakon Austro-ugarske nagodbe, *Austrijski Lloyd* postaje *Austrougarski Lloyd*, a od 1891. godine ponovno postaje (samo) *Austrijski Lloyd* jer Budimpešta nije subvencionirala tršćanskog brodarara, bilo zbog nemogućnosti, bilo zato što je prednost dala mađarskim brodarima (prvenstveno društvu *Adria* u Rijeci koje je bilo usmjereno na prekooceanska putovanja).¹⁵

Prema *Službenim narodnim novinama* od 18. 11. 1854., Lloydov parobrod *Adria* donio je u Trst poštu sakupljenu u Carigradu do 6. studenoga 1854.¹⁶ Prema Antonellu Brandiju, *Austrijski Lloyd* je osnažio poštanske brodske veze s Trstom u okviru utrke s Britancima za sakupljanje i prijevoz pošte s istoka. Uz početna dva broda dodana su još tri, a 1851. i još dva od kojih je jednome bilo ime *Adria*. Taj parobrod *Adria* izgrađen je u Trstu 1851. godine, no-

sivost mu je bila 730 t (*portata in tonellate*)¹⁷, 260 KS¹⁸, 40 članova posade...¹⁹ Točno dvadeset godina kasnije, tj. 1871. poslan je u rezalište u Trst.²⁰

Ovim istraživanjem nije pronađena slika toga parobroda kako bismo ga usporedili s parobrodom na „dubrovačkom“ gvašu. Međutim, postoje dva argumenta kojima se minimalizira mogućnost da je na „dubrovačkom“ gvašu prikazan ovaj tršćanski, Lloydov parobrod. Prvo, bilo bi nemoguće da Lloydov parobrod *Adria* izgrađen u Trstu izgleda do zadnjeg detalja isto kao i prvi riječki parobrod *Adria* izgrađen u Britaniji. Drugo, (a o slikaru će biti više riječi kasnije) temeljem slikarskog rukopisa i analogije sa slikom parobroda *Szent László* iz kapele zavjetnih darova na Trsatu, datacija slike parobroda *Adria* trebala bi biti bliska dataciji slike parobroda *Szent László*, a to je dva desetljeća nakon što je tršćanski parobrod *Adria* već bio izrezan.

PRVI RIJEČKI PAROBROD REGISTRIRAN IMENOM ADRIA

Riječki²¹ brodar *Adria Steamship Company* u vlasništvu švicarskog poduzetnika Gottfrieda Schenkera bankrotirao je 1882. godine.²² Preuzima ga *Kraljevsko mađarsko diioničarsko pomorsko društvo* kapitalom *Komercijalne banke* iz Budimpešte.²³ Parobrodarsko društvo *Adria* registrira se imenom *Adria Magyar Királyi Tengerhajózási RT*²⁴ sa sjedištem u Budimpešti i Rijeci. U sastavu flote bila su 33

11 Kvalitetna fotografija je dostupna online na Civil Registration and More: How to Find Your Family in Brazil Records: <https://www.familysearch.org/blog/en/civil-registration-and-brazil-records/> (13. 7. 2020.).

12 Kvalitetna fotografija je dostupna online na NAVE piroscavo ADRIA Venezia Chioggia Actv cartolina: <https://www.ebay.it/itm/NAVE-piroscavo-ADRIA-Venezia-Chioggia-Actv-cartolina-/392795720943> (13. 7. 2020.).

13 Österreichischer Lloyd: https://en.wikipedia.org/wiki/Österreichischer_Lloyd (13. 9. 2020.).

14 Isto. Također, Austrijski Lloyd, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020.: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=70773> (13. 7. 2020.).

15 MENDEŠ, NIKŠA, 2014., 8.

16 *Carško-kr. Službene narodne novine* br. 265 od 18. 11. 1854. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Portal digitaliziranih novina: <http://dnc.nsk.hr/newspapers/LibraryTitle.aspx?id=268fd2d1-188d-4ec0-b57d-fd4ba60cfa54&y=1854&m=11&d=18> (13. 7. 2020.).

17 U podacima o nosivosti odnosno obujmu broda može biti zbunjujuće nekoliko stvari koje treba imati na umu. Prvo, ako se govori o masi, postoji imperijalna tona i postoji metrička tona. Nisu iste. Drugo: bruto registarska tonaža – brt (*grt – gross register tonnage*) i nrt – neto registarska tonaža nisu jedinice mase broda ili nosivosti broda u masi putnika ili robe, nego su to stare jedinice za obujam broda, odnosno za nosivost broda izraženu obujmom. Registarska tona (rt) iznosi 100 kubičnih engleskih stopa ili 2,83168 m. Primjenjuje se samo u pomorstvu. Brt se odnosi na obujam ukupnog zatvorenog prostora broda, a nrt se odnosi na obujam zatvorenog prostora broda za prijevoz putnika i roba. I treće... kad se analizira razne „Registers“ osiguravatelja, može se naći u raznim godinama za isti brod različito upisanu nosivost/obujam. Moguće je da se nekad radi o imperijalnom, nekad o metričkom računanju, moguće je da bi netko pogriješio u preračunavanju iz jednog u drugi sustav, a moguće su i malverzacije u pokušaju uštede na osiguranju ili povećanju vrijednosti broda prije prodaje. U svakom slučaju, različito prikazana nosivost/obujam istog broda u godišnjacima osiguravatelja ili u raznim izvorima prije je pravilo nego iznimka.

18 *Konjska snaga* je naziv za više starih, različitih mjernih jedinica za snagu.

19 *Annuario marittimo per l'anno 1854*, IV. annata, Sezione lett.-artist. del Lloyd Austriaco, Trieste, 1854., 172.

20 *Annuario marittimo per l'anno 1873*, IV. annata, Stabilimento letterario artistico (Julius Ohswaldt), Trieste, 1873, tab. CXVI.

21 Pojam „riječki“ odnosi se na luku registracije brodarara, ne na podrijetlo kapitala ili lokalno podrijetlo vlasnika.

22 Nacionalni arhivski informacijski sustav stvaratelja, 1. fond/HR-DARI-184 Parobrodarsko društvo *Adria* (stvaratelj): http://arhinat.arhiv.hr/details.aspx?itemId=3_4295 (7. 9. 2016.).

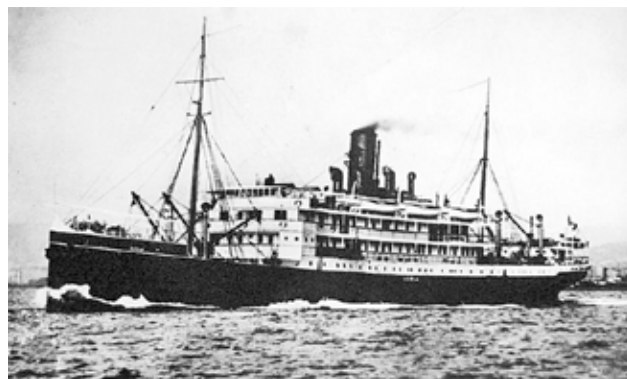
23 Isto.

24 U nas se taj naziv prevodilo *Kraljevsko ugarsko pomorsko plovibenno d. d. Adria*.

4. Fotografija prvog parobroda *Adria* istomiennog riječkog brodarskog društva (vlasnik fotografije Josef Horvath. Fotografija preuzeta iz baze podataka *Caledonian Maritime Research Trust, Clyde built ships*: <http://www.clydeships.co.uk/view.php?ref=2404#v> (7. 9. 2016)).

Photograph of the first steamship *Adria* owned by the *Adria* shipping company from Rijeka (photo courtesy of Josef Horvath. Source: database *Caledonian Maritime Research Trust, Clyde built ships*: <http://www.clydeships.co.uk/view.php?ref=2404#v> (7 September 2016))

5. Fotografija drugog parobroda *Adria* istoimenog riječkog brodarskog društva (vlasnik fotografije Old Ship Picture Galleries. Fotografija preuzeta iz baze podataka *Caledonian Maritime Research Trust, Clyde built ships*: <http://www.clydeships.co.uk/view.php?ref=4423> (7. 9. 2016)).

Photograph of the second steamship *Adria* owned by the *Adria* shipping company from Rijeka (photo courtesy of Old Ship Picture Galleries. Source: database *Caledonian Maritime Research Trust, Clyde built ships*: <http://www.clydeships.co.uk/view.php?ref=4423> (7 September 2016))

ili 34 parobroda.²⁵ Nakon Prvoga svjetskog rata vratilo se 25 parobroda iz flote, a društvo su preuzeli Alberto i Oscar Cosulich,²⁶ riječki brodari podrijetlom iz Maloga Lošinja²⁷. Od ranijega poduljeg mađarskog naziva zadržan je jedino naziv *Adria*. Flotu i osoblje 1937. preuzima napuljski brodar *Tirrenia*²⁸ osnovan nacionalizacijom privatnih brodara tadašnje Italije²⁹.

Brodarska kompanija *Adria* imala je dva parobroda koji su, svaki u svoje vrijeme, nosili ime *Adria*. Prvi je promijenio dva imena od 1882. do 1923.: 1. *Adria* (1882. – 1920.) i 2. *Galvani* (1920. – 1923.).³⁰

To je bio teretni parobrod s jednim dimnjakom i dva jarbola. Postoje neke nesustavnosti³¹ u brodskim podacima između brodogradilišne³² i osiguravateljskih baza

25 U *Hrvatskoj enciklopediji* navodi se 34 parobroda sa 75 442 brt (bez navoda radi li se o zbroju svih parobroda kroz postojanje društva ili o vrhuncu u određenom trenutku): *Adria, Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=560> (7. 9. 2016.). U ovoj raspravi to je uistinu nebitno, ali u *Hrvatskoj tehničkoj enciklopediji* (također bez navoda radi li se o zbroju ili o broju u određenom trenutku) navodi se da je društvo *Adria* imalo 33 parobroda sa 73 762 brt.: Parobrod, *Hrvatska tehnička enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža: <https://tehnika.lzmk.hr/parobrod/> (30. 12. 2018.). U već spomenutom *Nacionalnom arhivskom informacijskom sustavu stvaratelja* navodi se da je na početku Prvoga svjetskog rata 1914. *Adria* imala flotu od 33 parobroda (bez navoda o njihovu obujmu).

26 Nacionalni arhivski informacijski sustav stvaratelja, *nav. dj.*
27 Kozulić (Cosulich), *Hrvatska tehnička enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža: <https://tehnika.lzmk.hr/kozulic/> (30. 12. 2018.).

28 Nacionalni arhivski informacijski sustav stvaratelja, *nav. dj.*

29 *Tirrenia* (company): [https://en.wikipedia.org/wiki/Tirrenia_\(company\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Tirrenia_(company)) (30. 12. 2018.).

30 Baza podataka *Caledonian Maritime Research Trust, Clyde built ships*: <http://www.clydeships.co.uk/view.php?ref=2404#v> (7. 9. 2016.).

31 Različito prikazana nosivost/obujam istog broda u godišnjacima osiguravatelja ili u raznim izvorima prije je pravilo nego iznimka. Više o tome u bilješci 17.

32 Baza podataka *Caledonian... nav. dj.*

podataka, *Lloyds Register of British and Foreign Shipping*³³ i *Annuario marittimo del Lloyd austro-ungarico*³⁴. Sigurno se radi o istom brodu jer se povijest broda podudara. Prema brodogradilišnim podacima mjere su: 1283 brt, 821 nrt, duljina 242,7 ft³⁵, širina 32,5 ft, i visina trupa 16,8 ft. Prema *Lloyds Register of British and Foreign Shipping 1901.-2.* mjere su 1039 brt i 707 nrt, ostalo je isto. Prema *Annuario marittimo del Lloyd austro-ung.* mjere su 1039 brt; 812 nrt; duljina 76,20 m; širina 9,42 m; visina 4,46 m; 120 KS; 22 člana posade.

Izrađen je u *Blackwood & Gordon Ltd.* u Port Glasgouu i porinut je 12. lipnja 1880. (sl. 4). Parni pogon je bio jednovijčani. *William Burrell & Son* iz Glasgowa prodali su 1882. sve 64 dionice broda parobrodarskom društvu *Adria*.³⁶ Motor je 1889. zamijenjen modernijim, također parnim, izrađenim u *Blair & Co., u Stocktonu*.³⁷ Godine 1920., kada se društvo nazivalo *Adria S. A.* (1919. – 1921.), brodu *Adria* je promijenjeno ime u *Galvani*. Tada je reprezentativniji parobrod, koji se dotad nazivao *Ferencz Ferdinand* u sastavu istog brodara, dobio ime koje je ujedno i ime brodara. Od 1921. do 1924. nova registracija društva glasi *Adria Società Anonima di Navigazione Marittima* i tada je početkom 1923. parobrod *Galvani*, ranije *Adria*, odveden u rezalište u Monfalcone.³⁸

33 *Lloyds Register of British and Foreign Shipping 1901-2*, London, 1901., Steamers, ADO-ADV.

34 *Annuario marittimo per l'anno 1886, XXXVI annata*, Tipografia del Lloyd austro-ung. editrice, Trieste, 1886, tab. CLXVI.

35 Jedinica za mjeru u Imperijalnom sustavu mjernih jedinica. Stopa (foot) ili ft iznosi 0.3048 m.

36 CAGE, ROBERT A., 1997., 62-63.

37 Baza podataka *Caledonian... nav. dj.*

38 *Isto*.

6. Vincenzo Luzzo, gvaš na papiru parobroda Szent László (foto: D. Vokić)
 Vincenzo Luzzo, gouache on paper of the steamship Szent László (photo: D. Vokić)

NORVEŠKI PAROBROD REGISTRIRAN IMENOM ADRIA

Iste 1882. godine, kada je riječki brodar *Adria* kupio svoj prvi parobrod *Adria* u Britaniji, porinut je u Njemačkoj još jedan parobrod registriran imenom *Adria*. Izradilo ga je brodogradilište *Deutsche Schiff-und Maschinenbau A.G. Weser-Deschimag*, Bremen. Prvi vlasnik je bilo društvo *Mowinckel Rederi A/S* iz Norveške.³⁹ Parobrod je imao obujam 687 brt, jedan vijak i razvijao je brzinu do 8 čvorova. Od godine 1906. do 1910. promijenio je još dva vlasnika, oba norveška, ali nije mu mijenjano ime. To je bio parobrod za prijevoz sjevernoeuropskih emigranata u Sjedinjene Američke Države. Godine 1910. potopio se dok je bio na sidrištu ispred Islanda, pri čemu je nastradalo 5 članova posade.⁴⁰ Fotografija naslikanog portreta broda sa svim relevantnim mjerama i podacima dostupna je u bazi podataka *Wrecksite*⁴¹. Fotografija drugog portreta broda (u boljoj rezoluciji) dostupna je na stranici *Bergens Sjøfartsmuseum Digital Museum*⁴².

39 Baza podataka *Wrecksite*, *SS Adria* (+1910): <https://www.wrecksite.eu/wreck.aspx?176542>, (10. 12. 2018.).

40 Isto.

41 Isto.

42 *Bergens Sjøfartsmuseum Digital Museum*: <https://digitaltmuseum.no/021026957428/maleri>, (10. 12. 2018.).

NJEMAČKI PAROBROD REGISTRIRAN IMENOM ADRIA

Parobrod koji je od 1896. do 1905. nosio naziv *Adria* također je bio brod za prijevoz sjevernoeuropskih emigranata u Sjedinjene Američke Države i Kanadu. Izrađen je u Britaniji za njemački *Hamburg-American Steam Navigation Company* (*American Line*). Toga brodar 1884. kupuje *Red Star Line*, koji parobrod *Adria* prodaje norveškom brodaru *Kristiansand*. On ga opet prodaje, također norveškom brodaru – *Scandia Line* – nakon čega je prodan ruskoj mornarici. Ovaj parobrod je promijenio tri imena tijekom službe od 1896. do 1906.: 1. *Adria* (1896. – 1905.); 2. *Narva* (1905. – 1906.); 3. *Khazan* (1906.). Izrađen je u *Palmer's Shipbuilding & Iron Co. Ltd.* u Jarrow-on-Tyne i porinut je 27. svibnja 1896. Nakon što je prodan ruskoj vojnoj mornarici 1905. preimenovan je u *Narva*, i prepušten ruskoj dobrovoljačkoj floti koja ga je 1906. preimenovala u *Khazan*. Iste godine je putujući u Šri Lanku nastradao⁴³.

U bazama podataka britanskih brodogradilišta većina parobroda ilustrirana je fotografijom, međutim, ne i ovaj

43 Baza podataka *Emigrant Ship Databases, Norway-Heritage*: http://www.norwayheritage.com/p_ship.asp?sh=adria (7. 11. 2016.).

Baza podataka *TheShipsList*: <http://www.theshipslist.com/ships/lines/russianv.shtml>, (7. 9. 2016.).

7 Gvaš na papiru peliga *Monte Biokovo*, 1888., (36 x 50 cm), sign. d.d. „Vincenzo Luzzo fece Venezia“, iz zbirke Gospe od Pojišana (foto: D. Vokić)

Gouache on paper of the pelig *Monte Biokovo*, 1888 (36 x 50 cm) signed „Vincenzo Luzzo fece Venezia“ from the collection of the Monastery Gospa od Pojišana (photo: D. Vokić)

parobrod *Adria*. U bazi podataka brodogradilišta ilustriran je preslikom novinskog članka iz 1896. pod naslovom *German liners from Jarrow*⁴⁴. Razglednicom drugoga riječkog parobroda *Adria* (razglednicom objavljenom dok je taj riječki parobrod već prešao u vlasništvo tršćanskog Lloyda) u članku *The Settlement on the Plains*⁴⁵ ilustrira se ovaj sjevernoeuropski parobrod *Adria*. Ta greška nije strašna jer, sudeći po tehničkim podacima, isto kao i drugi riječki parobrod *Adria*, i ovaj parobrod je bio dominantno putnički, imao je jedan dimnjak, dva jarbola i jedan vijak. Bio je malo sporiji i razvijao je brzinu do 13 čvorova, za razliku od 13,5 čvorova riječkog parobroda. Ipak, bio je znatno veći od riječkog parobroda – 5458 brt naprema 3542 brt.

JADRANSKI OBALNI PAROBROD REGISTRIRAN IMENOM ADRIA

„Ovaj“ parobrod *Adria* izrađen je u (tada) austrijskom Trstu i porinut 1908. godine. Obujam mu je bio 154 brt⁴⁶. Taj relativno mali brod bio je namijenjen za kratke obalne linije na sjevernom i srednjem Jadranu. Uz neke sitnije razlike, izgledom podsjeća na brod naslikan na „dubrovačkom“ gvašu, ali kao njegova varijanta zbijena po duljini (može izgledati i kao varijanta razvučena po visini). Razvijao je brzinu do 10 čvorova.⁴⁷ Bio je jedan od prvih novoizgrađenih parobroda parobrodarskoga dioničkog društva *Dalmatia*⁴⁸

utemeljenog 1908. u Zadru, sa sjedištem u Trstu. Parobrodarsko društvo *Dalmatia* nastalo je spajanjem četiriju parobrodarskih društava iz Zadra, Šibenika, Makarske i Visa. Raspolagalo je s 37 brodova koji su održavali obalne linije u srednjoj i sjevernoj Dalmaciji i brze pruge s Trstom.⁴⁹

Parobrodu *Adria* promijenjeno je ime u *Pašman*. Oliver Fijo⁵⁰ navodi da je ime promijenjeno poslije Prvoga svjetskog rata. Godinu 1921. kao dataciju promjene imena navodi drugi izvor.⁵¹ Treća datacija – 1923. – također je moguća jer je godine 1923. parobrod pripao Kraljevini SHS zajedno sa 65% brodova društva *Dalmatia*. Ti su brodovi tada uključeni u brodarsko društvo *Jadranska plovidba*. Ime *Pašman* parobrodu nije promijenjeno u Drugome svjetskom ratu kad je služio Talijanima, ni 1947. kada ulazi u flotu *Jadrolinije*. Pod nazivom *Pašman* odveden je u rezalište *Sveti Kajo* kod Splita 1967. godine.

DRUGI RIJEČKI PAROBROD REGISTRIRAN IMENOM ADRIA

Nasljednik prvog parobroda imena *Adria* u društvu *Adria* parobrod je za prijevoz putnika i tereta (sl. 5). Promijenio je nekoliko imena tijekom službe od 1914. do 1947.: 1. *Ferencz Ferdinand*, (1914. – 1921.); 2. *Adria* (1921. – 1935.); 3. *Pilsna* (1935. – 1936.); 4. *Adria* (1936. – 1943.); 5. *Gombron* (1943. – 1947.).

Izrađen je u *Clyde Shipbuilding & Engineering Company Ltd.* u Port Glasgowu i porinut je 30. prosinca 1913. Prvi naziv broda bio je *Ferencz Ferdinand*, a plovio je za *Adria*

44 Baza podataka *Tyne Built Ships*: <http://www.tynebuiltships.co.uk/A-Ships/adria1896.html> (7. 9. 2016.).

45 *The Settlement on the Plains*; <http://www3.telus.net/public/rockerby/page3.html> (7. 11. 2016.).

46 FIJO, OLIVER, 1962., 217.

47 *Simplon – The Passenger Ship Website, Pasman, Jadrolinija*: <http://www.simplonpc.co.uk/Jadrolinija1.html#anchor139850>, (30. 12. 2018.).

48 *Società Austriaca Navigazione a Vapore – Zara, Società di Navigazione Dalmatia, Società Anonima Austriaca di Navigazione a Vapore “Dalmatia”, Trieste/Zara.*

49 *Dalmatia, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža*: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13746>, (30. 12. 2018.).

50 FIJO, OLIVER, nav. dj.

51 *Simplon – The Passenger Ship Website, Pasman, Jadrolinija*: <http://www.simplonpc.co.uk/Jadrolinija1.html#anchor139850>, (30. 12. 2018.).

Magyar Királyi Tengerhajózási RT (1914. – 1919.). Propašću Austro-Ugarske Monarhije parobrodu *Ferencz Ferdinand* ime nije mijenjano do 1921. godine. Od 1921. registracija brodarar se mijenja u *Adria Società Anonima di Navigazione Marittima* (1921. – 1924.), a brodu je promijenjeno ime u *Adria*. Godine 1924. brod prelazi u vlasništvo *Società Anonima di Navigazione Lloyd Triestino* (1924. – 1941.), gdje mu 1935. mijenjaju ime u *Pilsna*, a 1936. vraćaju ranije ime *Adria*. Brod su u plovidbi za Bombay na otvorenom moru zaplijenili Britanci 12. veljače 1941. godine. Posadu su Britanci internirali u logore u Keniji i Južnoj Africi. Brod je pod zastavom britanske kraljevske mornarice još skoro tri godine nosio ime *Adria*⁵². U prosincu 1943. promijenili su mu ime u *Gombronn*. Iz britanske vojne službe na dalekom istoku poslan je u rezalište 1947. godine.⁵³

KOJI JE PAROBROD PRIKAZAN NA „DUBROVAČKOM GVAŠU“?

Na temelju izgleda parobroda *Adria* prikazanog na gvašu i usporedbe s podacima i fotografijama parobroda koji su plovili s tim imenom, s velikom sigurnošću može se reći da slika prikazuje prvi parobrod *Adria* istoimenoga riječkog brodarar.

Sačuvano je više fotografija i razglednica prvoga riječkog parobroda *Adria*. Uspoređujući fotografije s gvašem uočava se da je slikar uspješno naslikao parobrod. Svaka sitna pojedinost naslikana je na svome mjestu uz „šarmantna“⁵⁴ odstupanja u proporcijama.

Veza između Dubrovnika i Rijeke u 19. stoljeću bila je jača nego što bi se isprva moglo činiti iz današnje perspektive. Iako su migracije s dubrovačkog područja prema Rijeci dokumentirane i u doba postojanja konzulata Dubrovačke Republike⁵⁵, tek s austrijskom upravom to

52 U te tri godine uobičajeno se pisalo *HMS Adria*, kasnije *HMS Gombronn*. Značenje kratice HMS je bilo *Her (or His) Majesty's Ship*, a koristila se ispred naziva brodova u britanskoj mornarici.

53 *Adria (piroscafo)*: [https://it.wikipedia.org/wiki/Adria_\(piroscafo\)](https://it.wikipedia.org/wiki/Adria_(piroscafo)) (7. 9. 2016.).

Baza podataka *Caledonian Maritime Research Trust, Clyde built ships*: https://www.clydeships.co.uk/view.php?year_built=&builder=&ref=4423&vessel=FERENCZ+FERDINAND (7. 9. 2016.).

54 Autor najopsežnije knjige o portretistima brodova Karsten Buchholz navodi da su slike obitelji Luzzo „šarmantna djela“, o čemu će biti više riječi kasnije (BUCHHOLZ, KARSTEN, 1997., 85.).

55 Konzulat Dubrovačke Republike u Rijeci otvoren je 1690., a u Trstu 1738., dok su manje skupine dubrovačkih trgovaca djelovale u svim lukama od Trsta do Bakra (Dubrovačka Republika, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krležić: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=16442> (13. 7. 2020.)). Dubrovačka Republika je imala konzulat u Rijeci jer su riječka i senjska luka bile važne kao najbliži put do Beča. Riječki ogranci dubrovačkih obitelji bili su do 1815. članovi dubrovačke kolonije. Ipak, i nakon Bečkog kongresa, tj. definitivnog kraja Dubrovačke Republike, ostala je jaka veza dubrovačkih obitelji iz Rijeke s Dubrovnikom.

Zanimljivom studijom o riječkom ogranku pelješke obitelji Lupis autor Vinicije Lupis, između ostalog, dokumentira kako je djed izumitelja torpeda Ivana Vlah Ignacija Ferdinandova Lupisa (kraće: Ivana Lupisa) doselio 1761. u dubrovačku koloniju u Rijeku iz pelješkog mjesta Nakovane. I majka Ivana Lupisa bila je Dubrovinjka Ivana Perić... (LUPIS, VINICIJE, 2019., 35-38).

8 Detalj gvaša na papiru parobroda *Adria* (foto: M. Vokić)

Detail of the gouache on paper of the steamship *Adria* (photo: M. Vokić)

poprima značajnije razmjere. U doba austrijske uprave u Dubrovniku je luka marginalizirana, a nekad slavna gruška brodogradnja zapravo je zamrla. Istovremeno u Trstu, ali i u Rijeci i Kvarneru pod austrijskom upravom i kasnije u Rijeci pod ugarskom upravom događa se upravo obratno.⁵⁶ Procvat riječke luke i brodogradnje uvjetovan blizinom i povezanošću s Bečom i Peštom otjerao je nemalo dubrovačkih pomoraca i brodograditelja u Rijeku.⁵⁷

ISTRAŽIVANJE AUTORSTVA SLIKE

S obzirom na to da nema potpisa niti je vlasnik raspomagao ikakvom dokumentacijom ili usmenom tradicijom koja bi mogla ukazivati na autora, moguće je jedino usporedbom tehnoloških, stilskih i rukopisnih osobina sa slikama koje su autentično potpisane pokušati pronaći „istu ruku“. Istraživanje je provedeno metodom komparacije na temelju obilaska pomorskih muzeja i zavjetnih zbirki te proučavanjem literature i izvora.

Obilaskom zavjetnih zbirki i pomorskih muzeja uočene su slike koje imaju ponešto sličnosti, ali su u kapeli zavjetnih darova *Svetišta Majke Božje Trsatske*⁵⁸ i u zbirki kapucinskog samostana *Gospe od Pojišana* u Splitu⁵⁹ uočene slike koje bi se u ovom kontekstu moglo nazvati otkrićem. Temom, formatom i općim ugođajem najbliža je trsatska slika koja prikazuje parobrod *Szent László*

56 Jezgrovit prikaz pada dubrovačkog brodarstva uz istovremeni procvat kvarnerskog donosi BAŠIĆ, ĐIVO, 2006. uz relevantnu bibliografiju u bilješkama (unutar članka pod naslovom *Austrijska uprava (1814/15.-1918.)*). Procvat riječke brodogradnje prvih desetljeća 19. st. jezgrovito prezentira MENDEŠ, NIKŠA, (nedatirana prezentacija), *Rijeka – luka nade i strepnje*. Više okolnosti o razvoju riječke luke u MENDEŠ, NIKŠA, 2014., 94-100.

57 Odlazak dubrovačkih pomoraca u Rijeku u 19. stoljeću izvrsno ilustrira i fascinantna priča vezana uz brodolom barka *Stefano*. Više o tome: BAŠIĆ, ĐIVO, 2009.; MENDEŠ, NIKŠA, 2010.; RATHE, GUSTAVE, 1992.

58 Više o zbirci u GLAVOČIĆ, DAINA, 2008. Doradeniji tekst i ilustracije u GLAVOČIĆ, DAINA, 2012. Također u: BARBARIĆ, RADOJICA FRAN I MARENĐIĆ, IVO, 2004.

59 Više o zbirci u: DUPLANČIĆ, ARSEN (ur.), 2010.

9 Detalj gvaša na papiru parobroda *Szent László* Vincenza Luzzo (foto: D. Vokić)

Detail of the gouache on paper of the steamship *Szent László* painted by Vincenzo Luzzo (photo: D. Vokić)

10 Detalj gvaša na papiru logera *Adolfo S.* Vincenza Luzzo (foto: D. Vokić)

Detail of the gouache on paper of the lugger *Adolfo S.* painted by Vincenzo Luzzo (photo: D. Vokić)

(49 x 72 cm), također parobrodarskog društva *Adria*⁶⁰ (sl. 6). Prema natpisu u dnu slike parobrodu se slomilo kormilo 8. siječnja 1893. u Prolazu Svetog Jurja⁶¹. U spomen sretna dolaska u luku Holyhead zavjetnu sliku je *Svetištu Majke Božje Trsatske* poklonio kapetan Felice Franciscs. Slika je dolje desno potpisana „*Vincenzo Luzzo, fecce Venezia 1893.*“

Uspoređujući papir, tehniku i boju slike parobroda *Adria* i slike parobroda *Szent László* uočava se podudarnost. Uspoređujući slikarski rukopis – tu je sličnost potpuna. Prugasti i kovrčasti valovi s „crtkanom“ pjenom, stilizirana posada bijelih okruglih lica s crnim točkastim očima i ustima..., jarboli, koloturi i koloturnici, bitve, konopi... – sve je naslikano posve istim slikarskim rukopisom. Isti je slikarski rukopis i u slikanju dima gdje iz dimnjaka izvire tamnija vijuga, a oko nje transparentnija vijuga u koju se tamnija postupno stapa. Istim potezima naslikano je i nebo. Na temelju tehnoloških usporedbi (boja, papir, približno čak i format) i slikarsko-rukopisnih usporedbi, sliku parobroda *Adria* i sliku parobroda *Szent László* naslikala je ista ruka.

Uspijemo li iz slike vizualno izdvojiti format, kišu i činjenicu da je prikazan bitno različit tip broda, druga slika na kojoj su more i nebo naslikani na posve isti način, istim bojama i istim slikarskim rukopisom jest mali gvaš na papiru peliga *Monte Biokovo* u zbirci kapucinskog samostana *Gospe od Pojišana* u Splitu (sl. 7). Slika

je potpisana dolje desno „*Luzzo Vincenzo fece*⁶² *Venezio*“. Sliku peliga prati zapis zahvale Gospi za spas od jakog uragana 4. ožujka 1888. Slika je reproducirana u zborniku o samostanu i svetištu.⁶³ Na boljoj reprodukciji ili uživo može se uočiti sličnosti sa slikom parobroda *Adria* ili slikom parobroda *Szent László* i primijetiti karakterističan slikarski rukopis: prugasti, kovrčasti slikarski rukopis valova, stilizirana posada bijelih okruglih lica s crnim točkastim očima i ustima..., pa čak i isti rukopis slikanja trupa broda...

Ima u nas još slika jedrenjaka u olujnom moru koje potpisuje Vincenzo Luzzo. Primjerice, u *Pomorskoj zbirci Zavoda za povijesne znanosti HAZU* u Zadru nalazi se slika barka *Descovich (Descovich A. [ntonio])* posvećena Gospi od Trsata. Brod je naslikan poderanih jedara u kišnoj oluji. Slika je jako oštećena i bijeli gvaš je ispran, ali slikarski rukopis valova i potpis Vincenza Luzzo dolje lijevo jasno su očuvani. U zavjetnoj kapeli na Trsatu čuva se dobro očuvan gotovo isti gvaš, istog autora i istog broda. Za razliku od trsatske koja je previsoko obješena (na visini od približno pet metara, k tomu pokraj zasljepljujućeg prozora), zadarska slika je dostupna proučavanju iz blizine u visini očiju. Može se uočiti prugaste i kovrčaste valove, bijela lica s točkastim očima i ustima, karakteristične poteze....

Tražene su i druge potpisane, nesporne slike Vincenza Luzzo za usporedbu. Ugodaj slika Vincenza Luzzo varira od mirnog mora do velikih oluja, od jedrenjaka do parobroda, od prikaza broda na otvorenom moru do veduta u pozadini. Zbog takvih razlika u prikazu ponekad nije lako naći zajedničkih elemenata za komparacije.

U Pomorskom muzeju u Genovi (*Museo navale di Pegli*) uočena je potpisana slika koja prikazuje venecijanski loger *Adolfo S.* More je nešto manje valovito, ali „dovoljno

60 Parobrod *Szent László* je teretni brod izrađen u britanskom brodogradilištu *Tyne Iron Shipbuilding Co & Wigham Richardson & Co.* Porinut je u more 23. kolovoza 1892., a izrada broda je dovršena u listopadu 1892. godine. Imao je jedan vijak i postizao je brzinu do 10 čvorova. Plovio je za brodarsko društvo *Adria*. Godine 1922. promijenjeno mu je ime u *Donizetti*. Pod tim je imenom plovio do 1928., kada je nastradao (Baza podataka *Tyne Built Ships*: <http://www.tynebuiltships.co.uk/S-Ships/szentlaszlo1892.html>) (7. 9. 2016.).

61 Prolaz koji spaja Irsko more na sjeveru s Keltskim morem na jugu, odnosno razdvaja obalu Irske na zapadu od obale Walesa na istoku.

62 I Giovanni-otac i Vincenzo negdje pišu *fecce*, negdje *fece*.
63 DUPLANČIĆ, ARSEN (ur.), *nav. dj.*

je valovito“ da se uoči isti prugasti i kovrčasti slikarski rukopis valova. Isti je i slikarski rukopis neba, stilizirana posada bijelih okruglih lica s crnim točkastim očima i ustima..., isti rukopis slikanja jarbola, kolotura i kolo-turnika, bitvi, konopa... Slika je gvaš na papiru, a potpisani slikar je Vincenzo Luzzo.

Norveški Pomorski muzej u Bergenu (*Bergens Sjøfartsmuseum*) postavio je online⁶⁴ kvalitetnu fotografiju potpisanog gvaša na papiru Vincenza Luzzo s prikazom škune nepoznatog imena s norveškom zastavom. Fotografija je dovoljno kvalitetna da bi se moglo komparirati slikarski rukopis i utvrditi ranije već spomenute karakteristične podudarnosti.

I u katalogu Pomorskog muzeja u Galaxidi reproducirane su dvije slike brodova u oluji koje potpisuje Vincenzo Luzzo. To je brik *Omonioia*, 1879. (53 x 74 cm), sign. d.d., reproduciran na str. 78 i brik *Aristeidis*, 1874. (51 x 67 cm), sign. d.d., reproduciran na str. 80.

Usporedbom tehničkih i osobina slikarskog rukopisa sa slikom parobroda *Adria* indicira se još jednom da je nepotpisani gvaš parobroda *Adria* naslikao Vincenzo Luzzo (sl. 8 – 11).

O VINCENZU LUZZU

Prvi portretist brodova iz obitelji Luzzo bio je Giovanni Luzzo (1808. – 1884.).⁶⁵ Rodio se u Trstu. Nakon ženidbe preselio se u Veneciju gdje je bio aktivan do smrti 23. travnja 1884.⁶⁶ Imao je desetero djece (sedam sinova i tri kćeri). Četvero djece je umrlo ne doživjevši petu godinu života.

Njegov najstariji sin Vincenzo Luzzo (1841. – ?) rodio se u Veneciji 6. kolovoza 1841.⁶⁷ Slikao je brodove i drugi sin Antonio (1855. – 1907.), koji je, sudeći po potpisu i dataciji nekih slika, prvi iz obitelji znao napustiti Veneciju te slikati i u Genovi. Pretpostavlja se da je slikao i najmlađi sin Giovanni Luzzo (1858. – ?) rođen u Veneciji (ne zna se pouzdano kad je i gdje umro). Ipak, zasad nema nikakvoga čvrstog dokaza da je Giovanni-sin sli-

64 *Bergens Sjøfartsmuseum*: <https://digitaltmuseum.org/021027457441/maleri> (6. 12. 2018.).

65 LODI-FE, ELENA, 1998., 50.

66 *Isto*.

67 Godinu 1841. kao godinu rođenja Vincenza Luzzo navode relevantni izvori, primjerice BUCHHOLZ, KARSTEN, 1997., 86, LODI-FE, ELENA 1998., 50-56, KISIĆ, ANICA, 2004., 123. Elena Lodi-Fe je, kako navodi, „zahvaljujući upornosti i sretnim okolnostima“ uspjela pronaći sina Giovannija-unuka, tj. praunika Giovannija-oca. Njegovo ime je Andrea Luzzo i živi u Genovi, gdje radi kao stolar. Na temelju razgovora s njim identificiralo se tri naraštaja slikara obitelji Luzzo na temelju čega se krenulo proučavati službene podatke rođenih i umrlih. Godina smrti Vincenza Luzzo nije zasad pouzdano poznata. Ipak, u norveškom Pomorskom muzeju u Bergenu (*Bergens Sjøfartsmuseum*) izložena su dva potpisana i datirana gvaša uz koje je postavljena legenda s godinom rođenja Vincenza Luzzo 1830., i godinom smrti 1900. Nije navedeno na temelju kojih spoznaja su istaknute upravo te godine, od kojih je godina rođenja u koliziji s ostatkom literature i izvora. U drugom, također norveškom Pomorskom muzeju u Stavangeru (*Stavanger sjøfartsmuseum*) uz Vincenza Luzzo nije navedena ni godina rođenja ni godina smrti.

11 Detalj gvaša na papiru, Vincenzo Luzzo, norveška škuna nepoznatog imena. Fotografija preuzeta: <https://digitaltmuseum.org/021027457441/maleri> (6. 12. 2018.).

Detail of the gouache on paper of the Unknown Norwegian Schooner painted by Vincenzo Luzzo. Photo courtesy of <https://digitaltmuseum.org/021027457441/maleri> (6 December 2018).

kao. Pretpostavka da je možda slikao dolazi tek od tri indicije. Prvo, od potpisa na slici brigantina *Giorgio* iz 1872. koji je objavio Vinko Ivančević 1961.⁶⁸ i 1979.⁶⁹, iz privatne zbirke na Vrniku, ali tek su se Elenna Lodi-Fe i Anica Kisić⁷⁰ zaintrigirale oko potpisa. Slika se sad nalazi u fundusu *Gradskog muzeja* u Korčuli. Potpis glasi „*Gio Luzzo padre fecce*.“ Na temelju toga intrigantnog potpisa indicira se mogućnost da Giovanni-otac, tada u dobi od 64 godine, i Giovanni-sin, tada u dobi 14 godina paralelno slikaju i možda ponekad zajedno slikaju. Čini se da nigdje nijedna druga slika Giovannija-oca nije potpisana na taj način⁷¹, ali druga indicija na zajednički rad mogla bi biti činjenica što je više slika u periodu od 1872. do 1884. potpisano „*Luzzo Venezia*“ ili engleskom inačicom „*Luzzo of Venice*“. Moglo bi to značiti da su Giovanni-otac i Giovanni-sin zajedno slikali. U grčkom muzeju Galaxidi imaju čak dvije slike potpisane „*Luzzo of Venice*“, jednu „*Luzzo of Venezia*“.⁷² Treća indicija bi bila izjava koju je dao Andrea Luzzo (spomenut u bilješci 67) na temelju koje se razjasnilo da je u tri naraštaja postojao Giovanni Luzzo.

Antonio je imao sina Giovannija (1889. – 1965.), koji je treći i posljednji naraštaj portretista brodova iz obitelji Luzzo. Rođen je u Veneciji, a umro je u Genovi. Giovanni-unuk se 1927. preselio iz Venecije u Genovu. Njegov sin Andrea svjedočio je o velikom siromaštvu cijele obitelji u Veneciji; Venecija je kao trgovačka luka izgubila važnost u novim političkim i gospodarskim okolnostima nakon Versajskog ugovora, što je njegova oca u siromaštvu natjeralo da odseli u veliku i prometnu luku Genovu 1927. godine.⁷³

68 IVANČEVIĆ, VINKO, 1961., 35.

69 IVANČEVIĆ, VINKO, 1979., 380 i 388.

70 KISIĆ, ANICA, 2004., 123.

71 LODI-FE, ELENA, 1998., 52.

72 *Isto*, 52.

73 *Isto*, 56.

12 Nava *Margherita Mimbelli* iz Pomorskog muzeja Orebić – ova slika nema slikarski rukopis Vincenza Luzzo.

Nava Margherita Mimbelli from the Maritime museum Orebić – this painting does not have the brushwork of the Vincenzo Luzzo (photo: D. Vokić)

Dakle, danas se općenito smatra da su otac, tri sina i unuk slikali brodove, a od njih pet slikara čak tri, u tri naraštaja, imali su ime Giovanni Luzzo. Ono što je sigurno jest da su Giovanni-otac, dva sina – Vincenzo i Antonio, i Antoniov sin Giovanni-unuk slikali brodove.

Vincenzo Luzzo nije živio u očevoj kući i radio je sam⁷⁴. Nema pouzdanog podatka kad je i gdje Vincenzo Luzzo umro. U više izvora i literature navodi se da je bio aktivan od 1850. do 1880. godine.⁷⁵ Taj bi podatak trebalo korigirati jer se radi o neprovjerenim citatima. Vincenzo je 1850. navršio svega devet godina što bi bilo premalo za ozbiljniju slikarsku aktivnost, a sigurno je bio aktivan i 1888. kada je potpisao i datirao sliku peliga *Monte Biokovo*, i 1892. kad je potpisao i datirao sliku broda *Flamboro* spomenutog u bilješci 75., i još 1893. kad je potpisao i datirao sliku parobroda *Szent László*.

KAKO RAZLIKOVATI SLIKE VINCENZA OD SLIKA KOJE POTPISUJU GIOVANNIJI I ANTONIO LUZZO?

Slike potpisane *Gio.* ili *Giovanni Luzzo* do 1870-ih godina sigurno su djelo Giovanniija-oca. Slike potpisane *Luzzo Venezia*, a taj potpis se susreće na nekim slikama nastalim u periodu 1872. – 1884., zasad se može smatrati zajedničkim djelima oca i sina Giovanniija,⁷⁶ možda i Antonija.

74 Antonio i Giovanni-sin ostali su živjeti u kući s ocem u Sestiere di Cannareggio No. 3228. Vincenzo se odselio u Sestiere di San Marco No. 982. LODI-FE, ELENA, 1998., 54.

75 Primjerice: <http://www.fineartemporium.com/se-Luzzo-V.htm>. Štoviše, aktivne godine su mu ponegdje sužene na 1855.-1875. – primjerice: <https://www.invaluable.com/artist/luzzo-vincenzo-7lxee759a/sold-at-auction-prices/> ili na <https://www.bonhams.com/auctions/10693/lot/6/>. Osobito je nelogičan podatak o aukcijskoj prodaji slike broda *Flamboro* na https://www.liveauctioneers.com/item/13711180_5-vincenzo-luzzo-italian-fl-1855-1875-the-bowser-o, gdje se navodi da je Vincenzo Luzzo aktivan od 1855. do 1875. i da je predmetna slika potpisana i datirana dolje desno godine 1892. (8. 5. 2018.).

76 KISIĆ, ANICA, 2004., 123.

Problem je što se ne zna pouzdano kada je Giovanni-sin umro niti je li sâm slikao nakon očeve smrti. Kada je Giovanni-unuk rođen, 1889., njegov stric, Giovanni-sin, imao je 31 godinu. S obzirom na to da postoji logična vjerojatnost da je Giovanni-sin poživio „normalan ljudski vijek“, postoji vjerojatnost da su neko vrijeme istovremeno slikali i istim imenom i prezimenom potpisivali slike. Do danas nitko nije izdvojio neko djelo Giovanniija-sina. Zato je posve nesigurno da je on ikad slikao. Zbog nepostojanja ijedne njegove danas poznate nesporne slike nedostaje čvrst oslonac za stilsku i slikarsko-rukopisnu analizu i diferenciranje. Giovanniija-oca i Giovanniija-unuka lako je razlikovati kako na temelju bitno različitih slikarskih rukopisa, tako i na banalnoj razini – na temelju datacije.

Neki slikari iz obitelji Luzzo su slični, a opet različiti.⁷⁷ Svi slike obrubljuju pravokutnikom na isti način, s donjom crtom nešto debljom od ostalih. Svi natpise ispod brodova pišu na neobojenom papiru. Kod portreta brodova u mirnom moru razlika između Giovanniija-oca i Vincenza teško je zamjetna. Tek se po modeliranju ili bojenju lica ljudi na palubi može naći neka razlika, jer Vincenzo ne modelira lica, osim što usta i oči obilježi s tri sitne točkice. Giovanni-otac najčešće pokušava modelirati lica, bar malo, a često ih i posve oboji.

Najjasnije razlike u slikarskom temperamentu unutar obitelji moguće je osjetiti na slikama brodova u oluji. Na temelju slika Giovanniija-oca može se reći da su slikane crtački, boje su bitno prigušenije nego Vincenzove. Nasuprot općem dojmu Giovanniija-oca kao više crtača, a

77 Samir Serhatlić iz dubrovačke radionice Hrvatskoga restauratorskog zavoda svojedobno je obavio konzervatorsko-restauratorski zahvat na gvašu brigantina *Marsciallo Baron Gerlizi* (*Maršal Baron Gerlić*) potpisanom *Gio. Luzzo* iz Pomorskog muzeja u Dubrovniku i primijetio da ga je slika parobroda *Adria* podsjetila na tu sliku.

13 Gvaš na papiru peliga *Fortunato Dalmato*, 1877., (32 x 44 cm), sign. nema, iz zbirke Gospe od Pojišana – trebalo bi pripisati Vincenzu Luzzu. Datacija darivanja zapisana na poleđini slike. (foto: D. Vokić)

Gouache on paper of the pelig *Fortunato Dalmato*, 1877 (32 x 44 cm) unsigned, from the collection of the Monastery Gospa od Pojišana – should be attributed to Vincenzo Luzzo (photo: D. Vokić)
The dating of gift-giving written on the back of the painting.

14 Gvaš na papiru peliga *S. Doimo* (Sv. Duje), 1854., (42 x 52 cm), sign. nema, iz zbirke Gospe od Pojišana – trebalo bi pripisati Giovanniju (-ocu) Luzzu (foto: D. Vokić)

Gouache on paper of the pelig *S. Doimo*, 1854 (42 x 52 cm) unsigned, from the collection of the Monastery Gospa od Pojišana – should be attributed to Giovanni (-father) Luzzo (photo: D. Vokić)

Vincenza kao više slikara, pjena valova je upravo obratna – kod Giovannija-oca bijela pjena je „paperjasta“ i manje crtačka, a Vincenzo pjenu crtku plavim kovrčama i često tankim crtkanjem bijelom bojom. To je bitna razlika među njima. Druga bitna razlika je u tome što Vincenzo unosi više svježine i kolorita ne samo u opremu broda u oluji, već i u olujno more, a osobito u nebo. Po tome bi se moglo reći da su Vincenzove slike „slikarskije“ od ostatka obitelji. Kod Giovannija-oca nebo je „teže“, ukupni dojam slika je „teži“, „manje prozračan“, tamniji, s manje svježine u bojama... Kad se gledaju pruge i kovrče uzburkanih valova, Giovanniju-ocu su dominantnije pruge. I Vincenzo slika uzburkane valove prugama, ali u njegovim uzburkanim valovima su dominantnije kovrče.

Nasuprot Giovannija-oca i Vincenza, Antonijeve slike se bitnije razlikuju po nešto manje „šarma“. One koje prikazuju brodove u mirnom moru slikane su „dizajnerski“. I Antonijevo uzburkano more ima pruge i kovrče, ali kao da pretjeruje raznolikim kovrčanjem po cijeloj slici. Kod većine Antonijevih slika mirnog mora osjeti se da su vremenski novije, ali što se nemirnog mora tiče, drži se očevih predložaka uz „kitnjastiji“ slikarski rukopis.

Giovannija-unuka je lakše razlikovati po silini poteza i prikaza, datacija je novija, potpis nije sitnopolis kao kod Giovannija-oca ili Vincenza, a tekst ispod slika nije pisan slovima koja naginju krasopolisu, dapače... pisan je prilično „opuštenim“ rukopisom.

O REPUTACIJI VINCENZA LUZZA

Sâm slikarski posao udovoljavanja naručitelju nije morao uvijek biti lagan. Trebalo je pažljivo zapamtiti opis oluje, što

se sve slomilo na brodu, broj posade, gdje je tko bio i što je radio u nevremenu... i trebalo je precizno naslikati sve što je razlikovalo upravo taj brod od bilo kojeg drugog... kako bi naručitelj očuvao uspomenu na događaj i bio zadovoljan.

Vincenzo Luzzo je bio uspješan portretist brodova, a danas su njegove slike cijenjene na svjetskom tržištu, sudeći prema rezultatima koje se objavljuje u bazi podataka www.artprice.com. Njegove slike su izložene u pomorskim muzejima od Amerike i Skandinavije do Mediterana.

Povjesničari umjetnosti koji žive u svijetu tzv. visoke umjetnosti ponekad s omalovažavanjem pišu o tradiciji i kulturi portretiranja brodova, a osobito o zavjetima. Ipak, portreti brodova definitivno imaju svoju publiku, poglavito u centrima bogatijega pomorskog naslijeđa. Dijelom je to izraz nostalgije, dijelom je izraz ukusa oblikovanog životom s morem, a danas je izraz ponosa i tradicije.

Karsten Buchholz, autor zasad najopsežnije knjige o portretistima brodova navodi: „Giovanni Luzzo, najstariji predstavnik obitelji Luzzo, bio je na vrhuncu 1850-ih i u tom periodu je bio vodeći umjetnik⁷⁸ u Veneciji“. Njegova sina Vincenza Buchholz naziva „cijenjeni Vincenzo Luzzo“⁷⁹. Može se tu nastaviti riječima Anice Kisić koja piše: „Gio. Luzzo otac bio je bolji crtač, ali ne tako spontan kao što se to primjećuje kod Vicenza Luzzo. On je slikao jednostavno i bez artificijelnosti, pa je bio najosjetljiviji i najspontaniji slikar među njima“⁸⁰.

78 Buchholzova knjiga se bavi portretistima brodova i u tom svjetlu bi trebalo čitati pojam „vodeći umjetnik“.

79 BUCHHOLZ, KARSTEN, 1997., 86.

– Karsten Buchholz navodi: „Vincenzo Luzzo, cijenjeni član obitelji Luzzo čiji je stil rada vrlo sličan Giovannijevom“.

80 KISIĆ, ANICA, 2004., 123.

15 Gvaš na papiru parobroda *Zrinski*, 1928., (43 x 60 cm), sign. d.d., potpisano je i dosad neobjavljeno djelo Giovannija(-unuka) Luzzu u zbirci Gospe od milosrđa (foto: D. Vokić)

Gouache on paper of the steamship *Zrinski*, 1928 (43 x 60 cm) from the Collection of Our Lady of Mercy is signed and unpublished work by Giovanni(-grandson) Luzzo (photo: D. Vokić)

16 Gvaš na papiru parobroda *Istina*, 1930., (58,5 x 38,5 cm), sign. nema, iz zbirke Gospe od milosrđa – trebalo bi pripisati Giovanniju (-unuku) Luzzu (foto: D. Vokić)

Gouache on paper of the steamship *Istina*, 1930 (58,5 x 38,5 cm) unsigned, from the Collection of Our Lady of Mercy should be attributed to Giovanni (-grandson) Luzzo (photo: D. Vokić)

Esward Archibald navodi da su svi slikari obitelji Luzzo slikali u maniri pučkog slikarstva, ali ne iz neukosti, nego kao osobni stilski izraz.⁸¹ Elena Lodi-Fe izdvaja Vincenza navodeći da je najinteresantiji član obitelji po senzibilitetu i spontanosti. Odmiče ocjenu neukosti s Vincenzovog slikarstva, ukazuje na Vincenzovu vještinu, neposrednost i izraz blizak tzv. primitivnoj umjetnosti⁸² koja je danas izrazito na cijeni. Daina Glavočić piše o Vincenzu Luzzu pod naslovom „Renomirani autori, 19. st.“.⁸³ Vincenzo Luzzo je uvršten na popis „Best Life on the Sea/Sailing/Mariner Art images“.⁸⁴

ZAPIS O NEKIM USPUTNIM OPAŽANJIMA

Buchholz piše da su slike obitelji Luzzo šarmantna djela, tražena od kolekcionara i rijetko prisutna na tržištu⁸⁵. Tražeći autora slike parobroda *Adria*, obišlo se mnoštvo zbirki. Gledano u kontekstu Buchholzova navoda o relativnoj rijetkosti... moglo bi se usput primijetiti da u nas ima dosta slika koje su naslikali članovi obitelji Luzzo.

Osam slika Željko Brguljan katalogizira u zavjetnoj zbirci župe Rođenja BDM u Prčnju.⁸⁶ I u Rijeci je javno izložen značajan broj slika koje su naslikali članovi obitelji Luzzo; šest slika Giovannija Luzzu izloženo je u stalnom postavu

81 ARCHIBALD, ESWARD H., 1982., 134-135.

82 LODI-FE, ELENA, 1998., 54.

83 GLAVOČIĆ, DAINA, 2008. Dorađeni tekst i ilustracije u boji u GLAVOČIĆ, DAINA, 2012.

84 <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiDgujAoezqAhXNs4sKHa2PD1oQFjAEegQIBBAB&url=https%3A%2F%2Fwww.pinterest.com%2FVintageRabbitFL%2Fflife-on-the-seasailingmariner-art%2F&sg=AOvVaw3VQTSeYImLMz4wpYV9ezY> (20. 12. 2018.).

85 BUCHHOLZ, KARSTEN, 1997., 85.

86 Zbirku pomorskih zavjetnih slika župe Rođenja Blažene Djevice Marije u Prčnju katalogizirao je i monografski obradio najbolji poznavatelj bokeljskog maritimnog slikarstva Željko Brguljan. BRGULJAN, ŽELJKO, 2015., 239-245.

Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka, a najmanje⁸⁷ devet slika svih slikara obitelji Luzzo izloženo je u zavjetnoj kapeli na Trsatu. Alberto Cosulich ih nalazi u Lošinjju.⁸⁸ Vinko Ivančević ih nalazi u Korčuli.⁸⁹

Ima jedna u Zadru i barem dvije u Orebiću i to u župnoj crkvi Pomoćnice Kršćana i u franjevačkom samostanu Gospe od Anđela. Čini se da ih nema i u muzeju. Slika ruske nave *Margherita Mimbelli* iz Pomorskog muzeja u Orebiću pripisana je Vincenzu Luzzu iz 1869. Ipak, previše je atipičnosti... Za Vincenza bi bilo atipično što su lica posade obojena i modelirana. Atipičan je način slikanja neba, isto kao i način slikanja valova. Atipične su i crna boja pozadine natpisa i bijela slova natpisa. (sl. 12)

Pomorski muzej u Dubrovniku sâm broji šest sigurnih i još najmanje jednu „skoro sigurnu“ sliku koju su slikali članovi obitelji Luzzo.

Kapucini u Dubrovniku i Splitu zajedno imaju pet katalogiziranih slika koje su naslikali članovi obitelji Luzzo, ali zapravo imaju ih devet. Što se tiče kapucinske zbirke *Gospe od Pojšana* u Splitu, osim peliga *Monte Biokovo* i peliga *San Nicolò e Giovanni* koje potpisuje Vincenzo Luzzo, a koje su katalogizirane⁹⁰, treba još najmanje dva nepotpisana gvaša na papiru koji se katalogiziraju nepoznatom slikaru pripisati obitelji Luzzo. Nepotpisani pelig *Fortunato Dalmato*

87 Prikazi slika su dosad obrađivani kulturološki i tehničko-pomorski, ali autorima nije poznato da je javno objavljena umjetničko-connoisseurska obrada autora nepotpisanih slika. Osim nekih slika brodova koje vise na „galerijskoj visini“, nemalo slika brodova visi na gotovo šest metara visine, uz to su postavljene između prozora koji zaslijepljuju gledatelja. U takvim uvjetima nije moguće kvalitetno proučiti previsoko izložene slike, ali na temelju nekih koje iz daljine podsjećaju... čini se da bi u kapeli zavjetnih darova na Trsatu moglo biti još mogućih kandidata za slike obitelji Luzzo.

88 COSULICH, ALBERTO, 1983.

89 IVANČEVIĆ, VINKO, 1979., 380 i 388.

90 FISKOVIĆ, NADA, 2010.

djelo je Vincenza Luzza (sl. 13). Ta slika se odlikuje ranije navedenim osobinama slikarskog rukopisa kojima se razlikuje Vincenza od ostalih. Druga slika je nepotpisani pelig *S. Doimo* (sl. 14). To je djelo Vincenzovog oca Giovannija. Kopija te slike nalazi se u stalnom postavu Hrvatskoga pomorskog muzeja u Splitu kao kopija slike nepoznatog autora.

Na temelju čega pripisati sliku peliga *S. Doimo* Giovanniju Luzzu? Kolorit i slikarski rukopis slike u savršenom su skladu s ranije spomenutim osobinama slikarstva Giovannija Luzza-oca. Gledajući samo one olujne slike koje je Giovanni-otac potpisao, neke od slika istoga slikarskog rukopisa i iste tehnike za komparaciju su: pulaka *Venoge* u oluji, 1850., (39 x 56 cm), sign. d.d., iz župne crkve Pomoćnice Krščana u Orebiću; brigantin *Sunze* u oluji, 1863., (39 x 59 cm), sign. d.l., iz muzeja samostana Gospe od Anđela u Orebiću; brigantin *Marsciallo Baron Gerlizi* u oluji, 1864., (42,5 x 61,5 cm), sign. d.d., iz Pomorskog muzeja u Dubrovniku; pulaka *Venoge*, 1850., (41,5 x 57,5 cm), sign. d.d., iz Pomorskog muzeja u Dubrovniku. U zbirci crkve Rođenja BDM u Prčnju slikarski rukopis Giovannija-oca usporediv je na sljedećim potpisanim slikama: bark *Leopoldine Bauer*, 1869., (40 x 59 cm), sign. d.d.; brigantin *Elichero*, 1867., (27 x 30 cm), sign. d.l. U zbirci Gospe od Škrpjela slikarski rukopis je usporediv na: brigantin *Sretan*, 1866., (57 x 39 cm), sign. d.d.; brigantin *Valoroso Antonio*, 1863., (57 x 37 cm), sign. l.d.; brigantin *Mettnos*, 1852., (54 x 37 cm), sign. d.l. Zanimljiv je i potpisani (d.d.) gvaš Giovannija-oca iz 1862. barka *Francika Maria* u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja Rijeka. Na toj slici prikazan je bark u mirnom moru, ali je u dnu slike po sredini u posebnoj kartuši naslikan manji prikaz istog broda u olujnom moru. I taj olujni prikaz u kartuši u skladu je sa slikarskim rukopisom slike peliga *S. Doimo*. I gvaš nave *Antal*, i gvaš barka *Reka* iz zavjetne kapele na Trsatu pogodni su za komparaciju slikarskog rukopisa.

Što se druge kapucinske zbirke tiče, one Gospe od Milosrđa u Dubrovniku, tu je pet slika koje su naslikali članovi obitelji Luzzo. Potpisano djelo Giovannija-oca je brik *Glubienbrat*, 1847.⁹¹, (57,5 x 37,5) cm sign. d.l.⁹² Potpisano je i jedno djelo Giovannija-unuka, ali nije katalogizirano ni objavljeno. To je jedina slika koju ne navode ni Đuro Kre-

čak⁹³, ni Anica Kisić⁹⁴, a danas je u zbirci:⁹⁵ gvaš na papiru parobroda *Zrinski*, 1928. (43 x 60 cm), sign. d.d. (sl. 15). Za nepotpisanu sliku kliper-barka *Elisabetta-Givovich* 1846., (39 x 58 cm), Anica Kisić navodi: "sve upućuje na maniru Luzzovu"⁹⁶. Uistinu, taj gvaš je u potpunosti usporediv sa svim potpisanim djelima Giovannija-oca spomenutima ranije, i upravo je karakterističan za autora. To bi značilo da dubrovački kapucini u zbirci Gospe od milosrđa čuvaju dvije najstarije slike Giovannija Luzza.⁹⁷ Za nepotpisani brik *Glubien*, 1851., (37 x 57 cm), Anica Kisić navodi: "način slikanja valova upućuje nas na maniru Luzzovu"⁹⁸. Istina, taj je gvaš donekle rukopisno specifičan, međutim, ako je u Narodnom muzeju u Ljubljani gvaš na papiru peliga *Giove* autentično signiran i ako su tri grafike u Muzeju grada Perasta s prikazom bitke kod Pirana 1812. godine⁹⁹ autentično signirane rukom Giovannija Luzza-oca, onda je i slika napada na brik *Glubien* djelo Giovannija-oca. Doprinosi Anice Kisić su izvrsni jer se 1974. nije znalo ništa o obitelji Luzzo, o čemu piše i Anica Kisić u bilješki 11. svoga članka iz 1974. Te bismo obje atribucije danas dopunili samo imenom Giovannija-oca.

Ima u dubrovačkih kapucina još jedna nepotpisana slika koju se katalogizira nepoznatom slikaru. To je gvaš na papiru koji prikazuje parobrod *Istina* u oluji 1930. (58.5 x 38.5 cm). Prema slikarskom rukopisu, tu sliku je naslikao Giovanni-unuk (sl. 16).

93 Prvi javno objavljeni popis slika iz zbirke Gospe od milosrđa izradio je župnik Đuro Krečak u okviru romantične crtice o dubrovačkom pomorstvu i zavjetnoj crkvi Gospe od milosrđa. KREČAK, ĐURO, 1935. 94 Stručnu muzejsku katalogizaciju i opise slika izradila je i objavila Anica Kisić. KISIĆ, ANICA, 1971.; KISIĆ, ANICA, 1974.

95 Usporedbom tih dvaju popisa i sadašnjeg stanja moguće je uočiti neke razlike i neke dvojbe. Što se dvojbi tiče, moguće je da se 1935. u prijepisu ponegdje zamijenilo „Al“ za „N“ ili „9“ za „4“ ili „daščicu“ za „platno“. Zato, možda je iz popisa 1935. zavjet kojega je učinio „kap. Jako N. 1791.“ ista slika koju Kisić katalogizira imenom: „Zavjetna slika kap. Giacomo Alafao, 1741. godina, ulje na platnu, 38 x 26 cm“. Ili, možda je ono što se 1935. navodi „mala slika na daščici bez datuma i oznake“ isto što Kisić navodi „pomorska zavjetna slika bez natpisa, druga pol. 18. st., ulje na platnu, 28 x 21,5 cm.“

Prihvatimo li da su to iste slike (za što nema čvrstog argumenta), tada bi ostale još četiri slike s popisa iz 1935. koje Anica Kisić nije našla u zbirci, a ni danas ih nema. Dostupni podatci o nestalim slikama samo su ono što je Krečak zapisao:

- „brik Gospa od Milosrđa, pod kap. Marinom Tromba 10. IX. 1796.“

- „brod Dorotea, 13. III. 1862. spašen po zavjetu Đura Gjivaić“

- „Boj pod Visom: zavjet kormilara Miha Dešić koji se je na 20. VI. 1866. nalazio na fregati Švarcenberg“

zavjetna slika koju su darovali „kap. Antun Sekutarivić i Baldo Sepsić“. Vjerojatno se radi o slikama koje su nestale u krađi nakon koje su kapucini premjestili slike iz cjelodnevno otvorene crkve u zaključanu prostoriju samostana. Moguće je da je krađa bila neposredni povod katalogizaciji koju je nedugo nakon toga izradila Anica Kisić.

Postoji jedna slika koju Krečak navodi, a Anica Kisić ne, a danas je u zbirci. To je:

- pulaka Odessa, gvaš na papiru, 33 x 57 cm.

Ne računajući dvojbene slike spomenute u ovoj bilješki, Kisić katalogizira sedam slika starijih od 1935. koje nisu na Krečkovu popisu. 96 KISIĆ, ANICA, 1974., 530.

97 Ova slika je ranija od one koju Elena Lodi-Fe navodi kao najstariju poznatu (v. bilj. 91.).

98 KISIĆ, ANICA, 1974., 527.

99 Više o grafikama bitke kod Pirana 1812. godine iz Muzeja grada Perasta u: ABRAMOVIĆ, RADOJKA, 2018., 33.

91 Elena Lodi-Fe uočava da je ova slika iz 1847. najstarija poznata slika prvog slikara iz obitelji Luzzo, Giovannija Luzza (LODI-FE, ELENA, 1998., 52). Također, Anica Kisić (KISIĆ, ANICA, 2004., 123).

92 Katalogizirala KISIĆ, ANICA, 1974., 524-525.

ZAKLJUČAK

Usprkos stanju znatne oštećenosti u kojemu je slika parobroda *Adria* zatečena, konzervatorsko-restauratorskim zahvatom je obnovljena strukturna stabilnost nosioca, slika je očišćena i sva nedostajuća mjesta nosioca i boje integrirana su do neuočljivosti oštećenja. Uokvirena je u starinski ukrasni okvir, ali sukladno suvremenim konzervatorskim normama zaštite od kiselosti i nečistoća pri uokvirenju vrijednih slika na papiru. Starosnu patinu slici, osim okvira, daju odmjereno uklonjene mrlje na papiru oko oslika i starinsko lijevano staklo. Konzervatorsko-restauratorskim zahvatom slika je postala iznova prezentabilna.

Usprkos činjenici da slika nije bila poznata, da se nije znalo ništa o njoj i da na slici nema nikakvog potpisa niti ikakvih drugih identifikacijskih oznaka osim naziva parobroda na pramcu, istraživanjem je pronađeno trinaest parobroda koje se može povezati s imenom *Adria* i utvrđeno je da se radi o prvom parobrodu naziva *Adria* istoimenoga riječkog brodarskog društva. Istraživanjem je pronađeno i da autorstvo slike treba pripisati cijenjenome venecijanskom portretistu brodova – Vincenzu Luzzu.

Obično se u literaturi i izvorima citira Buchholzov navod da se slikarske rukopise u obitelji Luzzo teško može razlikovati¹⁰⁰. Ipak, u okviru ove rasprave nude se smjernice za razlikovanje slika Giovannija-oca, Giovannija-unuka, Vincenza i Antonija.

Nema podatka kada je i gdje Vincenzo Luzzo umro. U više izvora i literature ponavlja se da je bio aktivan od 1850. do 1880. godine. Taj bi podatak trebalo korigirati jer je sigurno bio aktivan još 1893., kada je potpisao i datirao sliku parobroda *Szent László* koju se čuva u kapeli zavjetnih darova na Trsatu.

Budućoj katalogizaciji djela obitelji Luzzo u nas treba pribrojiti upravo konzerviran i restauriran, dosad nepoznati gvaš na papiru prvoga riječkog parobroda *Adria* koji se ovom studijom pripisuje cijenjenom Vincenzu Luzzu.

ZAHVALA

Hvala na ogromnoj pomoći Đivu Bašiću, kustosu Pomorskog muzeja u sastavu Dubrovačkih muzeja. Hvala dubrovačkim i splitskim kapucinima. Također hvala za susretljivost Grozdani Franov Živković iz Zavoda za povijesne znanosti HAZU Zadar, Vesni Suhor iz Pomorskog muzeja u Orebiću, don Marku Staniću, župniku crkve Pomoćnice Kršćana u Orebiću, fratrima svetišta Gospe Trsatske i čuvaru zbirke Gospe od Anđela u Orebiću.

LITERATURA

- ABRAMOVIĆ, RADOJKA, *Slike italijanskih marinista na području Boke Kotorske*, Kotor, 2018.
- ANONIM, S/S Adriatic, Collins Line, *The London News*, Dec 19. 1857., nepagirana stranica.
- ARCHIBALD, ESWARD H., *Dictionary of Sea Painters*, Woodbridge 1982., 134-135.
- BARBARIĆ, RADOJICA FRAN I MARENĐIĆ, IVO, *Onput, kad smo partili*, Rijeka 2004.
- BAŠIĆ, ĐIVO, Pomorstvo Dubrovnika od XII. do početka XX. stoljeća, *Pomorski zbornik 44*, Rijeka 2006., 139-177.
- BAŠIĆ, ĐIVO, Pismo Miha Bačića iz 1876. nakon pomorske nezgode barka "Stefano" (1875.) u Australiji, objavljeno online 2009.: <https://www.hkv.hr/izdvojeno/vai-prilozi/a-b/bai-ivo/4892-pismo-miha-baia-iz-1876-nakon-pomorske-nezgode-barka-qstefanoq-1875-u-australiji.html> (18. 12. 2018.).
- BRGULJAN, ŽELJKO, *Na granici mora i neba*, Perast-Zagreb, 2015., 239-245.
- BUCHHOLZ, KARSTEN, *Ship Portrait Artists*, Hamburg, 1997., 86.
- CAGE, ROBERT A., *A Tramp Shipping Dynasty – Burrell & Son of Glasgow, 1850-1939, A History of Ownership, Finance, and Profit*, London, 1997., 62-63.
- COSULICH, ALBERTO, *I velieri di Lussino*, Venezia, 1983.
- DUPLANČIĆ, ARSEN (ur.), *Kapucinski samostan i svetište Gospe od Pojšana u Splitu: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u povodu 100. obljetnice dolaska kapucina na Pojšan*, Split, 2010.
- FIJO, OLIVER, *Parobrodarstvo Dalmacije 1878.-1918.*, Institut JAZU u Zadru, knj. II, 1962., 217.
- FISKOVIĆ, NADA, Zavjetne slike i modeli brodova u crkvi Gospe od Pojšana, *Kapucinski samostan i svetište Gospe od Pojšana u Splitu: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u povodu 100. obljetnice dolaska kapucina na Pojšan*, Split, 2010., 263-280.
- GLAVOČIĆ, DAINA, Kraljici mora hvala, *Sušačka revija br. 62/63*, Rijeka, 2008.
- GLAVOČIĆ, DAINA, Ex voto slike pomoraca u zavjetnoj kapeli Marijina svetišta na Trsatu, *Zbornik IV. međunarodne konferencije o industrijskoj baštini posvećene temi Rijeka i brodograđevno nasljeđe jučer – danas – sutra*, Rijeka, 2012.
- GOBIĆ VITOLOVIĆ, IVA; SERHATLIĆ, SANJA, Konzerviranje i restauriranje bakropisa chine-collé Mencija Clementa Crnčića, *Portal 10*, Zagreb, 2019., 173-192.
- IVANČEVIĆ, VINKO, Sličice iz pomorstva grada Korčule. *Naše more*, vol. 8, br. 1, Dubrovnik, 1961., 34-35.
- IVANČEVIĆ, VINKO, Nekoliko slika korčulanskih jedrenjaka, *Pomorski zbornik*, 17, Rijeka, 1979., 367-389.
- KISIĆ, ANICA, Pomorstvo Dubrovačke Republike na zavjetnim slikama u crkvi Gospe od milosrđa, *Pomorski*

100 BUCHHOLZ, KARSTEN, 1997., 85.

- zbornik 9, Rijeka, 1971., 617-636.
- KISIĆ, ANICA, Zavjetne slike 19. i 20. st. u crkvi Gospe od milosrđa u Dubrovniku (katalog zbirke), *Pomorski zbornik* 12, Rijeka, 1974., 519-544.
- KISIĆ, ANICA, Slike brodova stranih majstora 19. i 20 st. u Pomorskom muzeju u Dubrovniku, *Zbornik Dubrovačkih muzeja*, Dubrovnik, 2004., 113-151.
- KREČAK, ĐURO, Gospa od milosrđa i dubrovačko pomorstvo. *Dubrava, god. 3, br. 27*, Dubrovnik, 1935., 6.
- LODI-FE, ELENA, Nineteenth century portraits of sailing ships by foreign artists, *Greek sailing ships, Museum of Galaxidi*, Athens, 1998., 47-64.
- LUPIS, VINICIJE, O pelješkoj obitelji Lupis iz Nakovane i njenom riječkom ogranku, *Dometi 1-4*, Rijeka, 2019., 7-46.
- MENDEŠ, NIKŠA, *Po svjetskim morima*, Rijeka, 2010.
- MENDEŠ, NIKŠA, *Riječko brodarstvo 20. stoljeća*, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja, Rijeka, 2014.
- MENDEŠ, NIKŠA, Rijeka – luka nade i strepnje, online prezentacija dostupna na http://www.smb.hr/libraries/0000/4401/Prezentacija__Rijeka_luka-Carpathija.pdf (18. 12. 2018.).
- PANAGIOTOPOULOS, V. ET. AL., *Greek sailing ships, Museum of Galaxidi*, Athens, 1998.
- PRANIČEVIĆ BOROVIĆ, ITA, *Sveći i pomorci – umjetnička baština pomorske tematike Dalmacije pod zaštitom svetica*, Split, 2017.
- RATHE, GUSTAVE, *Brodolom barka Stefano kod rta North West Cape u Australiji godine 1875.*, Zagreb-Dubrovnik, 1992.
- VOKIĆ, DENIS i ZLODI, GORAN, Dokumentiranje baštine prirodnoznanstvenim metodama. *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 35 (35), Zagreb, 2011., 181-207. Također, dostupno online na <https://hrcak.srce.hr/117647> (17. 6. 2019.).

BAZE PODATAKA

Annuario marittimo per l'anno 1854, Sezione lett.-artist. del Lloyd Austriaco, Trieste, 1854.

Annuario marittimo per l'anno 1873, Stabilimento letterario artistico (Julius Ohswaldt), Trieste, 1873, tab. CXVI.

Annuario marittimo per l'anno 1886, Tipografia del Lloyd Austro-Ung. editrice, Trieste, 1886, tab. CLXVI.

Lloyds Register of British and Foreign Shipping 1901.-2., London, 1901, Steamers, ADO-ADV.

Baza podataka *Artprice*: <https://www.artprice.com> (7. 9. 2018.)

Baza podataka *Caledonian Maritime Research Trust, Clyde built ships*: <http://www.clydeships.co.uk/view.php?ref=2404#v> (7. 9. 2016.).

Baza podataka *Caledonian Maritime Research Trust,*

Clyde built ships: https://www.clydeships.co.uk/view.php?year_built=&builder=&ref=4423&vessel=FERENCZ+FERDINAND (7. 9. 2016.).

Baza podataka *Emigrant Ship Databases, Norway-Heritage*: http://www.norwayheritage.com/p_ship.asp?sh=adria (7. 11. 2016.).

Baza podataka *TheShipsList*: <http://www.theshipslist.com/ships/lines/russianv.shtml>, (7. 9. 2016.).

Baza podataka *Tyne Built Ships*: <http://www.tynebuiltships.co.uk/S-Ships/szentlaszlo1892.html> (7. 9. 2016.).

Baza podataka *Tyne Built Ships*: <http://www.tynebuiltships.co.uk/A-Ships/adria1896.html> (7. 9. 2016.).

Baza podataka *Wear Built Ships, Sunderland*, http://sunderlandships.com/view.php?year_built=&builder=&ref=100602&vessel=ADRIATICO (7. 9. 2016.).

Baza podataka *Wrecksite.eu, SS Adria (+1910)*. <https://www.wrecksite.eu/wreck.aspx?176542>, (10. 12. 2018.).

Baza podataka, Nacionalni arhivski informacijski sustav stvaratelj, 1. *fond/HR-DARI-184 Parobrodarsko društvo Adria (stvaratelj)*: http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_4295 (7. 9. 2016.).

Carsko-kr. Službene narodne novine br. 265 od 18. 11. 1854. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Portal digitaliziranih novina: <http://dnc.nsk.hr/newspapers/LibraryTitle.aspx?id=268fd2d1-188d-4ec0-b57d-fd4ba60cfa54&xy=1854&m=11&d=18> (13. 7. 2020.).

ENCIKLOPEDIJE

Adria, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=560>, (7. 9. 2016.).

Austrijski Lloyd. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=70773>, (13. 7. 2020.).

Dalmatia, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13746>, (30. 12. 2018.).

Dubrovačka Republika, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=16442> (13. 7. 2020.).

Kozulić (Cosulich), *Hrvatska tehnička enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža: <https://tehnika.lzmk.hr/kozulic/>, (30. 12. 2018.).

Parobrod, *Hrvatska tehnička enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža: <https://tehnika.lzmk.hr/parobrod/>, (30. 12. 2018.).

Adria (piroscafo): [https://it.wikipedia.org/wiki/Adria_\(piroscafo\)](https://it.wikipedia.org/wiki/Adria_(piroscafo)), (7. 9. 2016.).

Adriatic (ship): [https://en.wikipedia.org/wiki/Adriatic_\(ship\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Adriatic_(ship)), (7. 9. 2016.).

Österreichischer Lloyd: https://en.wikipedia.org/wiki/Österreichischer_Lloyd, (13. 9. 2020.).

MREŽNE STRANICE

Bonhams: <https://www.bonhams.com/auctions/10693/lot/6/> (8. 5. 2018.).

Bergens Sjøfartsmuseum: <https://digitaltmuseum.org/021027457441/maleri> (6. 12. 2018.).

Best Life on the Sea/Sailing/Mariner Art images: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewiDgUjAoezqAhXNs4sKHa2PD1oQFjAEegQIBB&url=https%3A%2F%2Fwww.pinterest.com%2FVintageRabbitFL%2Flife-on-the-seasailing-mariner-art%2F&usg=AOvVaw3VQTSeYlMzZ4wpYV9ezY>, (8. 5. 2018.).

Civil Registration and More: How to Find Your Family in Brazil Records, *razglednica Navigazione Generale Italiana*: <https://www.familysearch.org/blog/en/civil-registration-and-brazil-records/> (13. 79. 2020.).

Fine Art Emporium, Luzzo, Vincenzo: <http://www.fineartemporium.com/se-Luzzo-V.htm> (8. 5. 2018.).

Parobrod Adria, Bergens Sjøfartsmuseum: <https://digitaltmuseum.no/021026957428/maleri>, (10. 12. 2018.).

LiveAuctioneers: https://www.liveauctioneers.com/item/13711180_5-vincenzo-luzzo-italian-fl-1855-1875-the-bowser-o, (8. 5. 2018.).

The Settlement on the Plains; Settling the New Land: <http://www3.telus.net/public/rockerby/page3.html> (7. 11. 2016.).

Neuer Post-Dampfer Adria 1857 Vereinigter Staaten: <https://www.amazon.de/Neuer-Post-Dampfer-Adria-Vereinigter-Staaten/dp/B00HRX4O2I> (7. 9. 2016.).

Nave piroscavo Adria, Venezia Chioggia Actv cartolina, <https://www.ebay.it/itm/NAVE-piroscavo-ADRIA-Venezia-Chioggia-Actv-cartolina-/392795720943> (13. 79. 2020.).

Invaluable, Vincenzo Luzzo Auction Price Results: <https://www.invaluable.com/artist/luzzo-vincenzo-7ljxee759a/sold-at-auction-prices/> (8. 5. 2018.).

Simplon – The Passenger Ship Website, Pasman, Jadrolinija: <http://www.simplonpc.co.uk/Jadrolinija1.html#anchor139850>, (30. 12. 2018.).

Simplon – The Passenger Ship Website, Pasman, Jadrolinija: <http://www.simplonpc.co.uk/Jadrolinija1.html#anchor139850>, (30. 12. 2018.).

Summary**PAINTING OF THE STEAMSHIP ADRIA DISCOVERED IN DUBROVNIK AND SOME SIDE OBSERVATIONS**

The painting was privately owned and unknown to experts and the public. The gouache on paper was badly damaged by water and biodeterioration. Conservation of the painting is presented. The owner himself knew nothing about the origin of the painting, nor the ship, nor the painter. There are no identification marks on the picture, except for the inscription *Adria* on the bow. Research was undertaken to find the ship and to find the author of the painting.

By comparing the appearance of the steamer with the databases, it was found that the portrait shows the first steamship *Adria* of the shipping company named *Adria* from Rijeka. A comparison of the painter's brushwork with similar paintings indicates the characteristics of Vincenzo Luzzo's work. The guideline is proposed how to differ Luzzo paintings between Giovanni-father, Giovanni-grandson, Vincenzo and Antonio. Another four Luzzo paintings are attributed.